Picture retrieved from https://pixabay.com/de/photos/familie-hand-im-freien-irland-1636615/.

Одгледување здрави деца

Поддршка на детскиот развој

© Frantz et al., 2020 for the RISE project; open access lecture under Creative Commons license, on behalf of any co-authors: Creative Commons Attribution-NonCommercial license (CC BY-NC 4.0).

This project has received funding from the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme *under grant agreement No 779318.* This presentation represents the author's views only and the Commission is not responsible for any use that may be made of the information it contains.

© Frantz et al., 2020 for the RISE project; open access lecture under Creative Commons license, on behalf of any co-authors: Creative Commons Attribution-NonCommercial license (CC BY-NC 4.0).

*Note: Only non-PLH holders were involved in the development of the lecture to ensure independence of authors.

GACD
GLOBAL ALLIANCE FOR CHRONIC DISEASES
AN ALLIANCE OF HEALTH RESEARCH FUNDERS

Преглед на сесијата

Picture retrieved from https://pixabay.com/de/photos/kind-turm-bausteine-klötzchen-1864718/.

- **Тема 1:** Детскиот развој низ стадиуми
- **Тема 2:** Потенцијални фактори на ризик за емоционални проблеми и проблеми во однесувањето кај децата
- **Тема 3: Ресурси и заштитни фактори**
- **Тема 4:** Совети: Што можат родителите да направат за да го унапредат детскиот развој

1. Детскиот развој низ стадиуми

- Пресвртници во физичкиот, когнитивниот, емоционалниот и социјалниот развој на децата.
- Пресвртниците се однесуваат на повеќето деца на одредена возраст, НО секое дете е различно и може да го достигне стадиумот порано, или подоцна од другите деца.

➡ Голема варијабилност помеѓу децата.

Picture 1: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/baby-teddyb%C3%A4r-spielen-spielzeug-623417/ ; Picture 2: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/kind-seifenblasen-kinder-spa%C3%9F-1241817/ ; Picture 3: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/kinder-farben-nepal-indien-finger-3194977/ ; Picture 4: Retrieved from https://pixy.org/4802167/.

Department of Social Development and UNICEF. (2008). *Parental/Primary caregiver capacity building training package.* Available at: https://www.unicef.org/southafrica/SAF_resources_parentals.pdf (Accessed: 16 March 2020).

2 ГОДИНИ

Социјален
Силно се обидува да биде независно

Не е во состојба да споделува со други

Го имитира говорот и однесувањето на возрасните во кои има доверба

Релациски
Приврзано за родителите и брат-сестра

Игра покрај другите деца

Сознаен
Разбира едноставни временски концепти

Следи едноставни барања

Игра „ко божемски"

Користи реченици со 2 збора

Емоционални
Постојано бара внимание

Сеуште не е во можност да ги совладува емоциите

Има тантруми кога е незадоволно

Физички
Трча, се качува по скали

Закопчува патент, гради кули од 4-6 коцки

Може да јаде цврста храна

Picture 1: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/kinder-junge-see-wasser-spielen-1440526/ ; Picture 2: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/kind-seifenblasen-kinder-spa%C3%9F-1241817/

American Psychological Association. ACT Factsheets and Handouts. Available at https://www.apa.org/act/resources/fact-sheets/Bornstein, M. H.; Lamb, M. E. Developmental Psychology (1999). An Advanced Textbook. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates, Inc, 4th ed. Department of Social Development and UNICEF. (2008). Parental/Primary caregiver capacity building training package. Available at: https://www.unicef.org/southafrica/SAF_resources_parentals.pdf(Accessed: 16 March 2020).; US Department of Health and Human Services. Centers for Disease Control and Prevention. CDC's developmental milestones. https://www.cdc.gov/ncbddd/actearly/milestones/index.html.

3 ГОДИНИ

Релациски

Сеуште е приврзан кон родителите, брат-сестра

Почнува да развива врски со другите деца и оние кои се грижат за него

Транзиторни објекти

Социјален

Се обидува да ги копира возрасните

Игра игри со замислување

Се придружува на играта на другите деца

Сознаен

Создава замислени сценарија и пријатели

Размислува конкретно, ги процесира информациите преку сетилата

Користи комплетни реченици, поставува многу прашања

Емоционален

Се бори да ги контролира емоциите

Развива способност да контролира емоции со помош на родителите

Физички

Фаќа предмети

Држи молив под контрола, црта лице

Почнува да ги контролира телесните функции

Јаде со лажица и вилушка

Picture 1: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/m%C3%A4dchen-kinder-tulpen-niederlande-739071/ ; Picture 2: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/kinder-dreirad-spielzeug-1217246/

American Psychological Association. ACT Factsheets and Handouts. Available at https://www.apa.org/act/resources/fact-sheets/. Bornstein, M. H.; Lamb, M. E. Developmental Psychology (1999). An Advanced Textbook. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates, Inc, 4th ed. Department of Social Development and UNICEF. (2008). *Parental/Primary caregiver capacity building training package.* Available at: https://www.unicef.org/southafrica/SAF_resources_parentals.pdf (Accessed: 16 March 2020).; US Department of Health and Human Services. Centers for Disease Control and Prevention. CDC's developmental milestones. https://www.cdc.gov/ncbddd/actearly/milestones/index.html.

4-5 ГОДИНИ

Релациски

Понезависен од негувателите

Почнува да развива врски, (ги прифаќа врсниците како другари)

Социјален

Се социјализира со родителите

Игра со други деца

Когнитивен

Учи за светот низ игра

Љубопитно е за себе си и за околината

Разбира што е добро а што е лошо, во состојба е да следи едноставни правила

Емоционален

Ги теши другарите при вознемиреност

Помалку му е потребен физички контакт

Сеуште физички изразува емоции, но има повеќе само- контрола

Физички

Држи рамнотежа, врзува врвки

Закопчува/откопчува копчиња

Се качува, скока, се врти

Стекнува отпорност кон микроби

Picture 1: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/m%C3%A4dchen-vater-portr%C3%A4t-augen-1641215/; Picture 2: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/m%C3%A4dchen-kinder-kleinkind-jugend-3402351/

American Psychological Association. ACT Factsheets and Handouts. Available at https://www.apa.org/act/resources/fact-sheets/. Bornstein, M. H.; Lamb, M. E. Developmental Psychology (1999). An Advanced Textbook. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates, Inc, 4th ed. Department of Social Development and UNICEF. (2008). Parental/Primary caregiver capacity building training package. Available at: https://www.unicef.org/southafrica/SAF_resources_parentals.pdf(Accessed: 16 March 2020).; US Department of Health and Human Services. Centers for Disease Control and Prevention. CDC's developmental milestones. https://www.cdc.gov/ncbddd/actearly/milestones/index.html.

6-8 години

Релациски

Блиски релации со луѓе надвор од семејството (пријатели)

Социјален

Има своја група на врсници со кои е во интеракција

Подобрена самоконтрола

Когнитивен

Развива индивидуални ставови и поширок концепт за себе

Процесира апстрактни концепти

Чита и пишува едноставни приказни

Емоционален

Бара повеќе емоционална слобода од родителите

Почнува подобро да ги контролира емоциите

Изразува љубов низ споделување и разговор

Физички

Вози велосипед

Пишува помали букви во линија

Растат трајни заби

Picture 1: Retrieved from https://pixabay.com/de/vectors/junge-mädchen-hand-in-hand-kinder-160168/, Picture 2: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/kinder-mädchen-bleistift-zeichnung-1093758/

American Psychological Association. ACT Factsheets and Handouts. Available at https://www.apa.org/act/resources/fact-sheets/. National Center on Birth Defects and Developmental Disabilities. Division of Human Development and Disability. (2020a). *Middle childhood (6-8 years of age) - Positive parenting tips for healthy child development*. Available at: https://www.cdc.gov/ncbddd/childdevelopment/positiveparenting/middle.html (Accessed: 16 March 2020); Bornstein, M. H.; Lamb, M. E. Developmental Psychology (1999). An Advanced Textbook. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates, Inc, 4th ed. Department of Social Development and UNICEF. (2008).

Детски развој ПОРАКИ ЗА ДОМА

- Секое дете е единствено и може да се развива побрзо или побавно од другите деца
- Играта е важна за детскиот развој (со негувателите и со другите деца)
- Разговор со децата, раскажување приказни, стихови и песнички се важни за развој на говорот/јазикот и комуникациските вештини
- Соодветната исхрана и вежбањето се важни за физичкиот развој
- Свесноста и следењето на пресвртните точки може да помогне да се препознаат одредени задоцнувања, за да се иницира раната поддршка

Picture retrieved from https://pixabay.com/de/photos/kinder-gl%C3%BCcklich-kind-niedlich-476507/

Department of Social Development and UNICEF. (2008). *Parental/Primary caregiver capacity building training package.* Available at: https://www.unicef.org/southafrica/SAF_resources_parentals.pdf (Accessed: 16 March 2020).

Кои се потенцијалните фактори на ризик за емоционалните проблеми и проблемите во однесување кај децата?

Picture 1: Retrieved from https://www.piqsels.com/de/public-domain-photo-ffymz Picture 2: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/faust-beule-junge-au%C3%9Ferhalb-faust-933916/

Ментално-здравствени проблеми кај децата

- Нормално е понекогаш децата да се однесуваат непослушно
- Ако емоционалните проблеми и проблемите во однесувањето на децата го засегаат нивниот квалитет на живот и оној на семејството – може да биде потребна помош пред проблемите да се влошат.

Picture retrieved from https://pixabay.com/de/photos/person-wenig-junge-kind-kinder-731165/

BMA Board of Science (2013). *Growing up in the UK – Ensuring a healthy future for our children. Chapter 7: Emotional and behavior problems.* Available at: http://bmaopac.hosted.exlibrisgroup.com/exlibris/aleph/a23_1/apache_media/5BHGI2CPEIGNRJXM8TV5AR58BGD252.pdf (Accessed: 16 March 2020).

Потенцијални фактори на ризик

- Сознајните можности на детето
- Цртите на личност и темпераментот на детето

Picture 1: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/schrei-kinder-m%C3%A4dchen-menschen-1819736/ Picture 2: Retrieved from https://www.piqsels.com/de/public-domain-photo-ffymz

BMA Board of Science (2013). *Growing up in the UK – Ensuring a healthy future for our children. Chapter 7: Emotional and behavior problems.* Available at: http://bmaopac.hosted.exlibrisgroup.com/exlibris/aleph/a23_1/apache_media/5BHGI2CPEIGNRJXM8TV5AR58BGD252.pdf (Accessed: 16 March 2020); Campbell, S.B. (2006). *Behavior problems in preschool children – Clinical and developmental issues.* New York: The Guilford Press. Frantz & Heinrichs (2014) Umgebungsgebundene Förderung: Eltern als Zielgruppe. In: Entwicklungsförderung im Kindesalter.

Потенцијални фактори на ризик

- Недостиг на сон/спиење
- Нездрава исхрана

Picture 1: https://pixabay.com/de/photos/baby-mädchen-schlafen-kinder-1151348/. Picture 2: https://pixabay.com/de/photos/kind-essen-mais-gesundheit-bengel-559415/

World Health Organization (2009). *Infant and young child feeding.* Available at: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44117/9789241597494_eng.pdf;jsessionid=8A0D898CF6498CF95BD63D0EBF37B1BD?sequence=1 (Accessed: 16 March 2020); World Health Organization. Regional Office for Europe. European Centre for Environment and Health (2004). *WHO technical meeting on sleep and health.* Available at: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/114101/E84683.pdf (Accessed: 16 March 2020).

Потенцијални фактори на ризик

- Сиромаштија, невработеност, нарушени услови за живот
- Недостиг на социјална поддршка
- Некомплетно семејство (пр., развод, самохран родител)

Picture retrieved from https://pixabay.com/de/photos/geldbeutel-geldb%C3%B6rse-geld-finanzen-3548021/

BMA Board of Science (2013). *Growing up in the UK – Ensuring a healthy future for our children. Chapter 7: Emotional and behavior problems.* Available at: http://bmaopac.hosted.exlibrisgroup.com/exlibris/aleph/a23_1/apache_media/5BHGI2CPEIGNRJXM8TV5AR58BGD252.pdf Frantz & Heinrichs (2014) Umgebungsgebundene Förderung: Eltern als Zielgruppe. In: Entwicklungsförderung im Kindesalter.

Потенцијални фактори на ризик

- Злоупотреба на droги и алкохол во семејството
- Ментална или хронична болест кај еден од родителите
- Конфликти помеѓу родителите
- Високо ниво на стрес кај родителите
- Затворска казна за член на семејството

Picture 1: Retrieved from https://pixabay.com/de/illustrations/streit-mann-frau-kinder-4661515/ Picture 2: Retrieved from https://pixabay.com/de/photos/depression-psychische-gesundheit-824998/

BMA Board of Science (2013). *Growing up in the UK – Ensuring a healthy future for our children. Chapter 7: Emotional and behavior problems.* Available at: http://bmaopac.hosted.exlibrisgroup.com/exlibris/aleph/a23_1/apache_media/ 5BHGI2CPEIGNRJXM8TV5AR58BGD252.pdf Frantz & Heinrichs (2014) Umgebungsgebundene Förderung: Eltern als Zielgruppe. In: Entwicklungsförderung im Kindesalter.

Picture retrieved from https://pixabay.com/de/photos/mann-hand-schlagen-gewalt-kind-349265/

Потенцијани фактори на ризик

- Односи родител-дете: Недостаток на емоционална поддршка / врзување
- Недоследно однесување на родителите
- Тешко казнување (на пример, физичко казнување)
- Семејна комуникација и конфликти во семејството
- Сексуална злоупотреба
- Несигурна приврзаност

BMA Board of Science (2013). *Growing up in the UK – Ensuring a healthy future for our children. Chapter 7: Emotional and behavior problems.* Available at: http://bmaopac.hosted.exlibrisgroup.com/exlibris/aleph/a23_1/apache_media/5BHGI2CPEIGNRJXM8TV5AR58BGD252.pdf Frantz & Heinrichs (2014) Umgebungsgebundene Förderung: Eltern als Zielgruppe. In: Entwicklungsförderung im Kindesalter.

Потенцијално протективни фактори и ресурси

This project has received funding from the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme *under grant agreement No 779318.* This presentation represents the author's views only and the Commission is not responsible for any use that may be made of the information it contains.

GACD
GLOBAL ALLIANCE FOR CHRONIC DISEASES
AN ALLIANCE OF HEALTH RESEARCH FUNDERS

Потенцијално протективни фактори и ресурси

- Позитивни односи со барем еден родител (или негувател)
- Семејна кохезија
- Авторитативен родителски стил
  - Топлина, прифаќање
  - Јасни правила и граници
- Јасна структура на денот со редовни семејни навики

Picture retrieved from https://pixabay.com/de/photos/m%C3%A4dchen-mutter-tochter-menschen-2480361/

BMA Board of Science (2013). *Growing up in the UK – Ensuring a healthy future for our children. Chapter 7: Emotional and behavior problems.* Available at: http://bmaopac.hosted.exlibrisgroup.com/exlibris/aleph/a23_1/apache_media/5BHGI2CPEIGNRJXM8TV5AR58BGD252.pdf Frantz & Heinrichs (2014) Umgebungsgebundene Förderung: Eltern als Zielgruppe. In: Entwicklungsförderung im Kindesalter.

Накусо: што влијае на развојот на детето

Picture retrieved from https://pixabay.com/de/photos/h%C3%A4nde-freundschaft-freunde-kinder-2847508/

Совети:

Што родителите можат да направат да го унапредат развојот на детето?

THE UNITED NATIONS CONVENTION ON THE RIGHTS OF THE CHILD: https://www.unicef.org/media/60981/file/convention-rights-child-text-child-friendly-version.pdf; German Insitute for human rights.https://www.institut-fuer-menschenrechte.de/en/project-childrens-rights-in-development/faqs/which-childrens-rights-are-addressed-in-the-crc/

Уверете се дека вашето дете има можност да ги ужива своите права!

THE UNITED NATIONS CONVENTION ON THE RIGHTS OF THE CHILD: https://www.unicef.org/media/60981/file/convention-rights-child-text-child-friendly-version.pdf;

Осигурете се дека вашето дете има можност да ги ужива своите права!

- **Развој и детски права**
  - Децата имаат право на квалитет на живот, медицинска нега, социјално осигурување и образование
- **Права на заштита**
  - Децата треба да бидат заштитени од физичко и ментално насилство, занемарување, експлоатација и злоупотреба
  - Децата добиваат посебна заштита во вооружени конфликти, како бегалци или за време на катастрофи
- **Права на учество**
  - Децата можат слободно да го кажуваат своето мислење
  - Децата имаат право да бидат сослушани и да се земат предвид нивните ставови
  - Децата имаат право на слободно време и да учествуваат во културниот и уметничкиот живот

THE UNITED NATIONS CONVENTION ON THE RIGHTS OF THE CHILD: https://www.unicef.org/media/60981/file/convention-rights-child-text-child-friendly-version.pdf; German Insitute for human rights.https://www.institut-fuer-menschenrechte.de/en/project-childrens-rights-in-development/faqs/which-childrens-rights-are-addressed-in-the-crc/

Што родителите можат да сторат?

- Селективно позитивно внимание на секое дете поодделно, за краток временски период
- Играјте со детето: оставете го детето да ја води играта додека вие ја следите
- Разговарајте со вашето дете (на пример, за неговиот ден, активности, чувства)

Department of Social Development and UNICEF. (2008). *Parental/Primary caregiver capacity building training package.* Available at: https://www.unicef.org/southafrica/SAF_resources_parentals.pdf (Accessed: 16 March 2020); National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. 2016. *Parenting Matters: Supporting Parents of Children Ages 0-8*. Washington, DC: The National Academies Press. https://doi.org/10.17226/21868.

Picture retrieved from https://pixabay.com/de/photos/m%C3%A4dchen-vater-portr%C3%A4t-augen-1641215/

Што родителите можат да сторат?

Позитивно поткрепување

- Фалете го вашето дете за да поттикнете позитивно однесување
- Користете награди за однесување што е особено тешко за вашето дете

Picture retrieved from https://pixabay.com/de/photos/m%C3%A4dchen-mutter-tochter-menschen-2480361/

Department of Social Development and UNICEF. (2008). *Parental/Primary caregiver capacity building training package.* Available at: https://www.unicef.org/southafrica/SAF_resources_parentals.pdf (Accessed: 16 March 2020).
National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. 2016. *Parenting Matters: Supporting Parents of Children Ages 0-8*. Washington, DC: The National Academies Press. https://doi.org/10.17226/21868.

Глупак! Ти точно занеш дека јас не сакам да го слушнам тој збор в нашата куќа!

- **Воспоставување граници**
  - Давање ефективни упатства
  - Воспоставување конзистентни правила и навики
  - Бидете свесни дека вие сте моделот

Cartoon: Von Schlippe, A. & Von Schlippe, B. (2012). Paradoxer Alltag: Ganz normale Verrücktheiten. Stuttgart: Klett-Kotta.

Department of Social Development and UNICEF. (2008). *Parental/Primary caregiver capacity building training package.* Available at: https://www.unicef.org/southafrica/SAF_resources_parentals.pdf (Accessed: 16 March 2020).

National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. 2016. *Parenting Matters: Supporting Parents of Children Ages 0-8*. Washington, DC: The National Academies Press. https://doi.org/10.17226/21868.

Раководење со тешки однесувања

- Пренасочување на негативното кон позитивно однесување
- Користење игнорирање за однесувања со високи барања и привлекување негативно внимание
- Користење на последици за непочитување
- Решавање на конфликти

- Повторно: вие сте моделот

Колку пати веќе ти кажав да не ги тепаш децата што се послаби од тебе!

Cartoon: Von Schlippe, A. & Von Schlippe, B. (2012). Paradoxer Alltag: Ganz normale Verrücktheiten. Stuttgart: Klett-Kotta.

Department of Social Development and UNICEF. (2008). *Parental/Primary caregiver capacity building training package.* Available at: https://www.unicef.org/southafrica/SAF_resources_parentals.pdf (Accessed: 16 March 2020).
National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. 2016. *Parenting Matters: Supporting Parents of Children Ages 0-8*. Washington, DC: The National Academies Press. https://doi.org/10.17226/21868.

Благодарам за вниманието!

Ако ви е потребна натамошна поддршка:

- Институт Алтернатива (советувалишна дејност , психолошка служба ...)
- Други ресурси: Универзитетска клиника за психијатрија
- Завод за ментално здравје за деца и млади

Picture retrieved from https://pixabay.com/de/photos/kinder-farben-nepal-indien-finger-3194977/

This project has received funding from the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme *under grant agreement No 779318.* This presentation represents the author's views only and the Commission is not responsible for any use that may be made of the information it contains.

GACD
GLOBAL ALLIANCE FOR CHRONIC DISEASES
AN ALLIANCE OF HEALTH RESEARCH FUNDERS